

Michał Patryk Sadłowski

- ▶ Uniwersytet Warszawski
(University of Warsaw, Poland)
- ▶ e-mail: m.sadlowski@wpia.uw.edu.pl
- ▶ ORCID: 0000-0003-2799-2911

DOI: 10.15290/mhi.2025.24.02.06

**KONSTYTUCJA KWIETNIOWA Z 1935 ROKU W POLITYCZNYCH
NARRACJACH I NAUCE W PIERWSZYCH LATACH POLSKI LUDOWEJ****Abstrakt**

Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 roku, w literaturze najczęściej określana jako konstytucja kwietniowa, jest jednym z najważniejszych aktów prawnych w ustrojowych dziejach Polski w XX w. Stąd doczekała się już wielu badań. Niemniej jednym z mało znanych aspektów w literaturze prawnohistorycznej i historycznej jest obraz konstytucji kwietniowej w narracjach politycznych i nauce prawa w pierwszych latach Polski Ludowej. Dlatego celem artykułu jest analiza tych procesów, głównie w oparciu o komunistyczno-socjalistyczną prasę, dokumenty polityczno-programowe, akty prawne oraz publikacje naukowe Polski Ludowej do 1956 roku.

W artykule zwrócono szczególną uwagę na polityczne oraz intelektualne źródła niechęci, a następnie odrzucenie konstytucji kwietniowej przez polskich komunistów. W tym zakresie analizie poddano również stanowisko Komunistycznej Partii Polski oraz Polskiej Partii Robotniczej wobec tego aktu prawnego.

Kolejnymi celami artykułu było zbadanie stosunku polskiej nauki prawa, a zwłaszcza badaczy zajmujących się prawem konstytucyjnym (państwowym), do konstytucji kwietniowej po 1944 r. Dlatego też przeanalizowano publikacje między innymi takich polskich prawników jak Antoni Peretiatkowicz, Stefan Rozmaryn, Andrzej Burda, Wacław Barcikowski, Leon Chajn czy Borys Łapicki. Z kolei stosunek władz do konstytucji kwietniowej analizowano między innymi na podstawie wypowiedzi i publikacji

takich polityków jak Władysław Gomułka, Bolesław Bierut czy Stefan Jędrzychowski. Ten ostatni był bowiem głównym przedstawicielem władz Polski Ludowej, który w sposób kompleksowy przedstawił stosunek władz nowego państwa polskiego do przedwrześniowych konstytucji polskich.

Słowa kluczowe: konstytucja kwietniowa 1935, Polska Ludowa, stalinizm, propaganda, faszyzm

THE APRIL CONSTITUTION OF POLAND OF 1935 IN POLITICAL NARRATIVES AND IN SCIENCE IN THE EARLY YEARS OF THE PEOPLE'S POLAND

Abstract

The Constitutional Act of 23 April 1935, commonly referred to in literature as the April Constitution, is one of the most important legal acts in the constitutional history of Poland in the 20th century. Hence, it has already been the subject of numerous studies. Nevertheless, one of the lesser-known aspects in legal-historical and historical literature is the image of the April Constitution in political narratives and legal studies in the early years of the People's Republic of Poland.

Therefore, the aim of the article is to analyze these processes, primarily based on the communist-socialist press, political-programmatic documents, legal acts, and scientific publications of the People's Republic of Poland up to 1956. As part of this, the article pays particular attention to the political and intellectual sources of the initial reluctance and subsequent rejection of the April Constitution by Polish communists. In this context, the article also analyzed the stance of the Communist Party of Poland and the Polish Workers' Party towards this legal act.

The article's further objectives also included examining the stance of Polish legal science, particularly researchers specializing in constitutional (state) law, towards the April Constitution after 1944. Therefore, publications by Polish lawyers such as Antoni Peretiatkowicz, Stefan Rozmaryn, Andrzej Burda, Wacław Barcikowski, Leon Chajn, and Borys Łapicki were analyzed. On the other hand, the authorities' attitude towards the April Constitution was analyzed, among others, based on the statements and publications of politicians such as Władysław Gomułka, Bolesław Bierut, and Stefan Jędrzychowski. The latter was indeed the main representative of the authorities of the People's Republic of Poland, who comprehensively presented the stance of the new Polish state's authorities towards the pre-war Polish constitutions.

Keywords: April Constitution of 1935, President of the Republic of Poland, prerogative, countersignature, supremacy

1. Wprowadzenie. U źródeł „faszystowskiej konstytucji 1935 roku”

Celem niniejszego artykułu jest analiza narracji o konstytucji kwietniowej 1935 roku w polityce i nauce prawa w pierwszych latach Polski Ludowej. Podstawą tych badań będzie analiza komunistyczno-socjalistycznej prasy, dokumentów polityczno-programowych, aktów prawnych oraz publikacji naukowych Polski Ludowej do 1956 roku. Przed naukową eksploracją tego rozległego materiału warto jednak zwrócić uwagę na sytuację ustrojową Polski przed 1944 rokiem, a zwłaszcza przed 1939 rokiem.

Genezy stosunku komunistycznych władz Polski Ludowej po 1944 roku do konstytucji kwietniowej 1935 roku należy szukać bowiem w okresie przedwojennym i wojennym. Stąd już na wstępie istnieje konieczność przedstawienia stosunku polskich przedwojennych sił komunistycznych do wydarzeń z 1935 roku. W publikacji wydanej przez Wydział Historii Partii KC PZPR we wrześniu 1952 roku, zatytułowanej *Pod rządami bezprawia i terroru. Konstytucje, sejmy i wybory w Polsce przedwrześniowej*¹ mowa jest między innymi o tym, że: „Komunistyczna Partia Polski była jedyną partią w Polsce, która w narzuconej przemocy, faszystowskiej konstytucji i ordynacji wyborczej widziała proces hitleryzacji faszyzmu polskiego i groźbę dla niepodległości ojczyzny”².

Na potwierdzenie tego stwierdzenia zamieszczono dokument pt. *Z oświadczenia Komunistycznej Frakcji Poselskiej* i wskazano, że jego treść odnosi się do „Konstytucji dyktatury faszystowskiej”³. W istocie jest to częściowy przedruk wystąpienia posła Mariana Chęcińskiego ze stenogramu posiedzenia sejmowego nr 142 z dnia 23/24 marca 1935 roku, który projekt przyjęcia nowej konstytucji określił jako „dalsze przeprowadzenie hitleryzacji kraju” przez „rząd faszystowski”⁴. Taka narracja była powtórzeniem stanowiska Biura Politycznego KC KPP z marca 1935 roku,

¹ *Pod rządami bezprawia i terroru: konstytucje, sejmy i wybory w Polsce przedwrześniowej: materiały i dokumenty*, red. Aleksander Litwin, Felicja Kalicka, Maksymilian Minkowski, Warszawa 1952.

² Ibidem, s. 186.

³ Ibidem, s. 187.

⁴ Sprawozdanie stenograficzne ze 142 posiedzenia z dnia 23/24 marca 1935 r., s. 111–112. Biblioteka Sejmowa, Sejm II RP. 3 kadencja (1930–1935), Lp. RP/II/3/142.

który w ówczesnych zmianach konstytucyjnych upatrywał dalszego ograniczania działalności partii opozycyjnych oraz podporządkowania władzom działalności związkowej⁵.

W tym kontekście ważne są również wybory parlamentarne w Polsce w 1935 roku (przeprowadzone w dniach 8 i 15 września 1935 roku), czyli pierwsze wybory parlamentarne do Sejmu i Senatu IV kadencji po wejściu w życie konstytucji kwietniowej. Z jednej strony KPP wzywała socjalistów i ludowców do współpracy przy akcjach protestacyjnych przeciwko nowej konstytucji i wyborom, ale z drugiej – krytykowała te siły polityczne, „między innymi za niezdecydowanie i niechęć do walki masowej, za złudzenia wobec sanacji, wreszcie za opuszczenie przez opozycyjnych posłów obrad sejmu, co ułatwiło sanacji, wprowadzie podstępem, przeforsowanie nowej konstytucji w parlamencie”⁶.

KPP początkowo skłaniała się bowiem do udziału w wyborach pod hasłem „antyfaszystowskiego plebiscytu ludowego”⁷. Celem końcowym owego plebiscytu miał być strajk powszechny. Niemniej Komunistyczna Partia Polski (KPP) nie mogła porozumieć się z innymi siłami opozycyjnymi, a sama była zbyt słaba, żeby zorganizować takie przedsięwzięcie⁸. Natomiast finalnie opozycja antysanacyjna, w tym również KPP, zdecydowała się na bojkot wyborów⁹. Niemniej w czasach stalinowskich KPP uznawano za jedyną siłę, która występowała „z hasłami

⁵ H. Cimek, *KPP wobec konstytucji kwietniowej i ordynacji wyborczej z lipca 1935 r.*, [w:] *Lewica społeczna w Polsce wobec konstytucji kwietniowej 1935 r. Materiały sesji naukowej Instytutu Historii Ruchu Robotniczego ANS PZPR oraz Instytutu Historii Państwa i Prawa PAN*, Warszawa 17 IV 1985 r., Warszawa 1986, s. 155.

⁶ Ibidem, s. 159.

⁷ J. Kowalski, *Komunistyczna Partia Polski 1935–1938. Studium historyczne*, Warszawa 1975, s. 133.

⁸ Ibidem. H. Cimek, op. cit., s. 161–163; J. Tomicki, *Stosunek głównych sił społecznych w Polsce do konstytucji kwietniowej 1935 r.*, [w:] *Lewica społeczna w Polsce wobec konstytucji kwietniowej 1935 r. Materiały sesji naukowej Instytutu Historii Ruchu Robotniczego ANS PZPR oraz Instytutu Historii Państwa i Prawa PAN*, Warszawa 17 IV 1985 r., Warszawa 1986, s. 30–31.

⁹ J. Kowalski, *Komunistyczna Partia Polski 1935–1938...*, s. 133; M. Wojtacki, *Prace parlamentarne nad reformą prawa wyborczego w Sejmie III kadencji (1930–1935)*, „Studia Wyborcze” 2020, nr 29, s. 76; Z. Zaporowski, *Komunistyczna Partia Polski wobec parlamentaryzmu (1918–1938)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia” 1985, vol. 40, s. 179; D. Górecki, *Wybory parlamentarne w Polsce w 1935 i 1938 roku*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica” 2023, nr 104, s. 45.

wolności przeciw zamachom rządu faszystowskiego na prawa i zdobycze ludności pracującej” w warunkach wprowadzania konstytucji 1935 roku, którą określano jako faszystowską¹⁰.

2. Polskie ośrodki komunistyczne w czasie drugiej wojny światowej a konstytucja kwietniowa 1935 roku

Do wiosny 1943 roku trudno mówić o powstaniu, przynajmniej oficjalnie, konkretniejszych koncepcji ustrojowych Polski w dokumentach programowo-politycznych Polskiej Partii Robotniczej¹¹. W numerze 23 wydawanej przez Polską Partię Robotniczą (PPR) „Trybuny Wolności” z dnia 1 stycznia 1943 roku opublikowano artykuł krytykujący stosunki polityczne i społeczne panujące w II RP, a zwłaszcza „osławioną elitarną Konstytucję kwietniową”¹². Uznano ją jako kolejne narzędzie odsuwania mas ludowych od wpływu na bieg rządów¹³.

Z kolei w pierwszej deklaracji programowej PPR pt. *O co walczymy?* z marca 1943 roku¹⁴ co do spraw ustroju państwa mowa jest między innymi o konieczności natychmiastowego zwołania Zgromadzenia Narodowego (Konstytucyjnego) „dla dokonania wyborów prezydenta i rządu, utrwalenia form ustrojowych i uchwalenia konstytucji”¹⁵.

¹⁰ H. Podlaski, G. Auscaler, M. Jaroszyński, G.L. Seilder, J. Wróblewski, *Praworządność ludowa w świetle Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Państwo i Prawo” 1953, z. 8–9, s. 235.

¹¹ K. Działocha, J. Trzcíński, *Zagadnienie obowiązywania konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944–1952*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 25; P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa 2017, s. 218; N. Kołomejczyk, M. Malinowski, *Polska Partia Robotnicza 1942–1948*, Warszawa 1986, s. 163–176; W. Gomułka, *Pamiętniki. Tom II*, red. Andrzej Werblan, Warszawa 1994, s. 327; A. Przygoński, *PPR w walce o koncepcję ustrojową przyszłej Polski i o utworzenie ludowo-demokratycznej reprezentacji narodu (marzec–grudzień 1943)*, Warszawa 1961, s. 102 i n.

¹² *Polska nie po to powstała*, [w:] *Publicystyka konspiracyjna PPR 1942–1945. Wybór artykułów. Tom drugi, 1943*, Warszawa 1964, s. 15.

¹³ Ibidem.

¹⁴ *O co walczymy? Deklaracja Polskiej Partii Robotniczej*, [w:] *Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942–1948*, red. Marian Malinowski, Warszawa 1984, s. 121–123.

¹⁵ Ibidem, s. 122.

Natomiast już po zerwaniu stosunków między polskim rządem emigracyjnym a ZSRR w odezwie PPR pt. *Do narodu polskiego* z dnia 1 maja 1943 roku¹⁶ pojawiło się odniesienie do konstytucji kwietniowej¹⁷. Jego sens sprowadzał się do tego, że ten akt prawny stanowił podstawę zapewnienia kontynuacji rządów między „kliką sanacyjno-ozonową” sprzed 1939 roku, między innymi w postaci Rydza i Becka, a rządem w Londynie¹⁸. Ten ostatni według komunistów powstał jednak „z woli kliki sanacyjnej, a nie z woli narodu”¹⁹.

Tego rodzaju krytyka pojawiała się też na łamach „Trybuny Wolności” w maju, czerwcu i wrześniu 1943 roku²⁰. W wydaniu tej ostatniej gazety z dnia 15 września 1943 roku (numer 40) opublikowano artykuł pt. *Sanacyjne narzędzie dyktatury* krytykujący „propagowanie w społeczeństwie zasady, że jedyną formą i podstawą prawną dla organizacji i odbudowy życia politycznego Polski jest tzw. Konstytucja z kwietnia 1935 roku”²¹. W tekście tym skrytykowano również usunięcie zasady suwerenności narodu, która była wyrażona w art. 2 konstytucji RP z 1921 roku, dominującą („dyktatorską”) pozycję prezydenta, a także zdegradowanie sejmu na rzecz senatu i elity w niej dominującej²².

W tym numerze „Trybuny Wolności” zawarto również artykuł krytykujący deklarację Krajowej Reprezentacji Politycznej, a zwłaszcza utrzymanie konstytucji 1935 roku, określając to jako „wskreszenie sanacyjno-ozonowego upiora”²³. Interesującym głosem środowisk związanych z PPR był również artykuł pt. *Moc obowiązująca*

¹⁶ *Do narodu polskiego*, [w:] *Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942–1948*, red. M. Malinowski, Warszawa 1984, s. 129–133.

¹⁷ Ibidem, s. 130.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ R. Nazarewicz, *Spór o konstytucję Polski w latach drugiej wojny światowej*, [w:] *Lewica społeczna w Polsce wobec konstytucji kwietniowej 1935 r. Materiały sesji naukowej Instytutu Historii Ruchu Robotniczego ANS PZPR oraz Instytutu Historii Państwa i Prawa PAN, Warszawa 17 IV 1985 r.*, Warszawa 1986, s. 108. Artykuły krytyczne wobec rządu londyńskiego i konstytucji kwietniowej pojawiały się też w innych tytułach prasowych związanych z PPR, np. w „Głosie Warszawy”. Zob. np. *Walka o demokrację*, [w:] *Publicystyka konspiracyjna PPR 1942–1945. Wybór artykułów. Tom drugi*, 1943, Warszawa 1964, s. 285.

²¹ *Sanacyjne narzędzie propagandy*, [w:] *Publicystyka konspiracyjna PPR 1942–1945. Wybór artykułów. Tom drugi*, 1943, Warszawa 1964, s. 332.

²² Ibidem, s. 333–334.

²³ *Po owocach ich poznać je*, [w:] *Publicystyka konspiracyjna PPR 1942–1945. Wybór artykułów. Tom drugi*, 1943, Warszawa 1964, s. 329.

konstytucji 1935 roku a urzeczywistnienie demokracji politycznej z października 1943 roku, opublikowany na łamach „Przełomu”²⁴. Jego głównym celem było wykazanie, że reakcyjni politycy rządu emigracyjnego z Londynu traktują ten akt prawny nie tylko jako podstawę swojego istnienia w stosunkach międzynarodowych, ale przede wszystkim jako narzędzie do zdobycia i utrzymania władzy po wojnie w sposób niedemokratyczny.

Samą genezę przygotowania i uchwalenia konstytucji 1935 roku opisano jako wynik obaw elit sanacyjnych o dezorganizację władzy w związku ze starzeniem się Piłsudskiego i perspektywą jego zgonu²⁵. Napisano: „Tak więc już w samym założeniu, w najbardziej istotnych zamierzeniach twórców konstytucji 1935 roku tkwiła nie dająca się usunąć, zasadnicza sprzeczność z podstawami ideologicznymi demokracji politycznej”²⁶. Wyrazem tego miało być usunięcie „formuły zwierzchnictwa ludowego, której nie omijały nawet cezarystyczne konstytucje dziewiętnastowieczne”²⁷. W konsekwencji opracowano ustrój z silnym, nieodpowiedzialnym prezydentem, któremu podlegała armia, z zupełnym pominięciem rządu. Ten konstytucyjny układ władzy, charakteryzujący relacje Mościcki – Śmigły-Rydz, nazwano „system rządów hetmańskich”²⁸.

Trzecim antydemokratycznym wyrazem i elementem tej konstytucji miało być praktyczne wyeliminowanie zasady ludowładztwa poprzez ustanowienie elitarnej struktury senatu, osłabienie kompetencji sejmu i przyjęcie specjalnej ordynacji wyborczej²⁹. W tym kontekście należy dodać, że również Stanisław Ehrlich w 1945 roku napisał, że przyczyną szybkiego przyjęcia – niezgodnie z procedurami – „faszystowskiej konstytucji” był pogarszający się stan zdrowia Piłsudskiego³⁰. W ramach tych planów konstytucja „miała stać się elementem utrwalającym dyktaturę kliki sanacyjnej bez względu na osobę Piłsudskiego”³¹.

²⁴ *Moc obowiązująca konstytucji 1935 r. a urzeczywistnienie demokracji politycznej*, [w:] *Publicystyka konspiracyjna PPR 1942–1945. Wybór artykułów. Tom drugi, 1943*, Warszawa 1964, s. 414–419.

²⁵ Ibidem, s. 415.

²⁶ Ibidem, s. 416.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem, s. 417.

²⁹ Ibidem, s. 417–418.

³⁰ S. Ehrlich, *Następstwa przewrotu majowego*, Lublin 1945, s. 7.

³¹ Ibidem.

Jednak najważniejszym dokumentem programowym, który określił stosunek polskich sił komunistycznych do konstytucji kwietniowej 1935 roku, była druga deklaracja programowa PPR, czyli deklaracja pt. *O co walczymy?* z listopada 1943 roku³². Powtórzono w niej postulat uchwalenia nowej konstytucji przez przyszłe Zgromadzenie Narodowe (Konstytucyjne). Jednocześnie wskazano na nielegalność krajowych instytucji poległych „tak ważnej Delegaturze rządu emigracyjnego”³³. W związku z tym „Rząd emigracyjny, wyłoniony przez przypadkowo zebrane na emigracji elementy, opierający się na antydemokratycznej, nielegalnej i nie uznanej przez naród ozonowej konstytucji z 23 kwietnia 1935 roku, nie może być powołany do realizowania ustroju demokratycznego w odrodzonej Polsce”³⁴.

Tym samym, antydemokratyczność, nielegalność i wadliwość procedury uchwalenia konstytucji kwietniowej 1935 roku stanowiła dla komunistów jedną z podstaw odmówienia legalności rządowi emigracyjnemu w Londynie. Kolejny fragment deklaracji o tym akcie prawnym zawarty został w części poświęconej rządowi sanacji w Polsce do klęski wrześniowej w 1939 roku. Czytamy w nim: „W celu zabezpieczenia sobie żłobu rządowego i ugruntowania władzy dyktatorskiej w kraju narzucono narodowi polskiemu konstytucję kwietniową 1935 roku, gwałcąc bezceremonialnie i cynicznie sprzeciw większości ówczesnego sejmu. Ani przez chwilę naród polski nie uznawał i nie uznaje reakcyjno-faszystowskich zasad konstytucji kwietniowej, opartej na wzorach hitlerowskich. Konstytucja kwietniowa miała na celu paraliżowanie woli i czujności narodu, uświęcała bezprawie i terror polityczny”³⁵.

Co ważne, dalsza część deklaracji opiera się na narracji o tym, że sanacja zamierza powrócić do władzy, a „odskoczną do tego celu służy jej konstytucja kwietniowa”³⁶. W związku tym PPR uznała, że „Konstytucja kwietniowa jest dla sanacji sztandarem, pod którym maszeruje do powrotnego objęcia władzy w Polsce”³⁷. PPR była przede wszystkim partią marksistowską w wydaniu leninowsko-stalinowskim,

³² *O co walczymy? Deklaracja programowa Polskiej Partii Robotniczej, nr 23*, [w:] *Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942–1948*, red. M. Malinowski, Warszawa 1984, s. 148–171.

³³ Ibidem, s. 152.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, s. 158.

³⁶ Ibidem, s. 160.

³⁷ Ibidem.

co determinowało jej pojmowanie rzeczywistości politycznej oraz społeczno-gospodarczej³⁸. Tym samym stanowiło podstawę negacji przedwojennych, konstytucyjnych porządków w Polsce.

Również w drugim, równie ważnym ośrodku polskich komunistów, czyli Związku Patriotów Polskich w ZSRR, odniesiono się do konstytucji kwietniowej. W marcu 1943 roku na łamach „Wolnej Polski” wypowiedziano się kategorycznie o tym, że naród polski nie uznaje „konstytucji ozonowej 1935 roku”³⁹. Natomiast w „Deklaracji Ideowej ZPP” z dnia 16 czerwca 1943 roku krytykę rządu generała Władysława Sikorskiego oparto również na tym, że polityk ten „formalnie uznał moc narzuconej narodowi antydemokratycznej konstytucji 1935 roku”⁴⁰, co opisano jako element kontynuacji rządów przedwrześniowych⁴¹.

Następnie narracja taka pojawiała się w publicystce związanej z tym ośrodkiem. W sierpniu 1943 roku Stefan Jędrychowski na łamach „Nowych Widnokręgów” krytykował gen. Sikorskiego, że ten w sposób lekkomyślny pozostawił w mocy „nienawidzoną, faszystowską” konstytucję kwietniową⁴². Zgodnie z taką narracją ten akt prawny, poprzez możliwość zagwarantowania dla prezydenta prawa do mianowania swojego zastępcy na czas wojny oraz mianowania innych kluczowych funkcji w państwie, umożliwiał „reżymowi ozonowemu” utrzymanie wpływu na nowe władze emigracyjne⁴³. Z kolei Józef Kowalski na łamach „Wolnej Polski” w październiku 1943 roku sugerował, że z jednej strony „faszystowskie” zmiany konstytucyjne w Polsce w 1935 roku stanowiły również pokłosie dojścia Hitlera do władzy w Niemczech, ale finalnie owo konstytucyjne „wzmocnienie państwa” jeszcze bardziej osłabiło „[...] spróchniałą wewnątrznie państwowość sanacyjną”⁴⁴.

³⁸ N. Kołomejczyk, *PPR 1944–1945 (Studia nad rozwojem organizacji partii)*, Warszawa 1965, s. 206–207.

³⁹ R. Nazarewicz, op. cit., s. 109.

⁴⁰ *Deklaracja ideowa Związku Patriotów Polskich w ZSRR*, [w:] *Publicystyka Związku Patriotów Polskich 1943–1944. Wybór*, Warszawa 1967, s. 401.

⁴¹ Ibidem.

⁴² S. Jędrychowski, *Kulisy nowego rządu*, nr 24, [w:] *Publicystyka Związku Patriotów Polskich 1943–1944. Wybór*, Warszawa 1967, s. 120.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ J. Kowalski, *Demokracja: fikcja i rzeczywistość*, nr 33 [w:] *Publicystyka Związku Patriotów Polskich 1943–1944. Wybór*, Warszawa 1967, s. 165.

Natomiast w tezach programowych pt. *O co walczymy?*, czyli tzw. Tezach Nr 1, sporządzonych przez Jakuba Prawina, co do ustroju politycznego sprzed 1939 roku napisano „precz z przedwrześniowym faszyzmem”⁴⁵. Z kolei w Tezach Nr 2, zawarto wezwanie komunistów polskich o tym, że „[...] nie uznajemy narzuconej krajowi przemocą antyludowej totalistycznej konstytucji ozonowej 1935 roku”⁴⁶. Również w deklaracji Polskiego Komitetu Narodowego (Tezy Nr 3), którego wstępną wersję opracował Alfred Lampe (prace nad nią trwały na przełomie 1943 i 1944 roku)⁴⁷, była mowa o bezprawnej i „antydemokratycznej konstytucji 1935 roku”, która została „narzucona krajowi podstępem i przemocą”⁴⁸. Co ważne, dodano do tego stwierdzenie: „Wszelkie roszczenia oparte na mocy Konstytucji kwietniowej uznaje się za nieważne, za bezprawne, za uzurpatorskie”⁴⁹.

3. KRN, PKWN i powstanie Polski Ludowej a zagadnienie konstytucji kwietniowej 1935 roku

Biorąc pod uwagę powyższe, logicznym jest, że formowaniu Krajowej Rady Narodowej towarzyszyła narracja o wadliwej konstytucji 1935 roku W *Manifeście Demokratycznych Organizacji Społeczno-Politycznych i Wojskowych zapowiadających utworzenie KRN* z dnia 15 grudnia 1943 roku negowano legitymację rządu londyńskiego, wskazując, że oparł się on na „bezprawnie narzuconej Polsce przez rządy sanacyjne” konstytucji

⁴⁵ Tezy programowe pt. „O co walczymy”, opracowane dla aktywu 1 dywizji korpusu (*Materiały do dyskusji*), [w:] *Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945: wybór materiałów źródłowych. T. 4, Działalność aparatu polityczno-wychowawczego*, Warszawa 1963, s. 98.

⁴⁶ *Zarys szkicu programu ruchu demokratycznego uchodźstwa polskiego w Związku Radzieckim*, [w:] *Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945: wybór materiałów źródłowych. T. 4, Działalność aparatu polityczno-wychowawczego*, Warszawa 1963, s. 112.

⁴⁷ K. Spatek, *Na licencji Moskwy. Wokół Gomułki, Bermana i innych 1943–1970*, Warszawa 2020, s. 29–30; K. Działocha, J. Trzcíński, op. cit., s. 40–41; E. Zwierzchowski, *Polityczny proces kształtowania ustroju Polski Ludowej 1944–1952*, Katowice: Uniwersytet Śląski 1981, s. 47–48; R. Kania, *Prawo w służbie ideologii. Myśl polityczna komunistów polskich i prawo stanowione od Manifestu PKWN do wyborów do Sejmu Ustawodawczego*, Warszawa 2023, s. 177.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

1935 roku⁵⁰. Kolejnym dokumentem o wysokiej randze politycznej, który odnosił się do ustroju państwa polskiego sprzed 1939 roku, w tym do konstytucji kwietniowej 1935 roku, była *Deklaracja Krajowej Rady Narodowej uchwalona na pierwszym plenarnym posiedzeniu Krajowej Rady Narodowej w dniu 1 stycznia 1944 roku*⁵¹.

Według tego dokumentu „[...] naród nigdy nie uznał elitarno-totalistycznej konstytucji z kwietnia 1935 roku, na której opiera się rząd londyński, tak samo nigdy nie uzna tego rządu za swego przedstawiciela”⁵². W tym przypadku deprecjonowanie konstytucji kwietniowej służyło jako argument dla KRN o tym, że rząd emigracyjny w Londynie nie miał żadnych praw do „występowania w imieniu narodu polskiego”⁵³.

W protokole pierwszego plenarnego posiedzenia KRN znajdujemy również *Deklarację grupy działaczy Polskiego Stronnictwa Ludowego i Batalionów Chłopskich*, w której krytykowano Stronnictwo Ludowe „Roch”, a także ZWZ i AK, których kierownictwa nazywano „kołami reakcyjnymi” i których rządy opierały się na „konstytucji bezprawia z 1935 roku”⁵⁴. Sformułowanie z Deklaracji KRN powtórzył Władysław Gomułka w czasie referatu pt. *Sytuacja obecna i zadania Partii* w dniu 10 października 1944 roku w Lublinie⁵⁵.

Mówił on między innymi o tym, że głównym wrogiem demokracji w Polsce pozostaje „sanacja jako polska odmiana faszyzmu”⁵⁶. W związku z tym „Odrzucenie przez naszą partię konstytucji kwietniowej 1935 roku posiada swój głęboki sens polityczny, gdyż łamie i burzy prawne oparcie sanacji, uzurpujającej sobie pretensje do władzy w kraju. Tzw. rządowi polskiemu w Londynie nie uda się ukryć swego sanacyjnego oblicza,

⁵⁰ *Manifest Demokratycznych Organizacji Społeczno-Politycznych i Wojskowych z dnia 15 grudnia 1943 r.*, [w:] *Wizja programowa Polski Ludowej. Dokumenty i materiały 1942–1948*, Warszawa 1979, s. 137.

⁵¹ *Deklaracja Krajowej Rady Narodowej uchwalona na pierwszym plenarnym posiedzeniu Krajowej Rady Narodowej w dniu 1 stycznia 1944 r.*, [w:] *W dziesiątą rocznicę powstania Polskiej Partii Robotniczej (materiały i dokumenty). Styczeń–grudzień 1948 r.*, Warszawa 1952, s. 267.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ *Protokół pierwszego plenarnego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej (31 grudnia 1943 – 1 stycznia 1944 r.)*, „Archiwum Ruchu Robotniczego” 1975, Warszawa 1975, s. 19.

⁵⁵ *Sytuacja obecna i zadania Partii*, nr 37, [w:] *Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942–1948*, red. Marian Malinowski, Warszawa 1984, s. 235–256.

⁵⁶ Ibidem, s. 249.

gdyż oparł się on swoje istnienie na sanacyjnej konstytucji kwietniowej. Już tego samego tytułu postawił on siebie poza nawiasem kraju i demokracji. Naród polski nigdy bowiem nie uznał narzuconej mu gwałtem i bezprawiem konstytucji 1935 roku. Partia nasza ani w przeszłości nie zamykała, ani obecnie nie zamyka p. Mikołajczykowski drogi do kraju. Zawsze tylko stawiała jeden warunek, zerwanie z sanacją, zerwanie z jej konstytucją, włączenie się do antysanacyjnego obozu demokracji polskiej. Wszyscy emigranci, którzy tego zrobić nie chcą, stawiają się sami poza nawiasem demokracji. Kto czuje i myśli kategoriami demokratycznymi, ten nie może wahać się w wyborze między konstytucją 1935 roku a konstytucją 1921 roku, na której oparł swe istnienie PKWN”⁵⁷.

Wreszcie Manifest Lipcowy z 1944 roku wskazywał, że: „Emigracyjny »rząd« w Londynie i jego delegatura w Kraju jest władzą samozwańczą, władzą nielegalną, opiera się na bezprawnej faszystowskiej konstytucji z kwietnia 1935 roku. »Rząd« ten hamował walkę z okupantem hitlerowskim, swą awanturniczą polityką pchał Polskę ku nowej katastrofie”⁵⁸.

Następnie, jak stwierdził Stefan Rozmaryn, zasady Manifestu PKWN stały się, na mocy ustawy lutowej z 1947 roku, częścią składową „obecnie obowiązującej konstytucji”⁵⁹. Komentując ten akt, Leon Chajm w styczniu 1945 roku stwierdził: „W deklaracji politycznej rządu Nowej Polski – w manifestie lipcowym – została uchylona konstytucja kwietniowa i oparta na niej ordynacja wyborcza do Sejmu i Senatu”⁶⁰.

Chajm widział to jako jedno z kluczowych działań w procesie „likwidacji ustawodawstwa ozonowego, pozostającego pod wyraźnym wpływem i urokiem ustaw norymberskich i innych »zdobyczy« germańsko-hitlerowskich”⁶¹. Samą konstytucją Chajm charakteryzował w sposób następujący: „Największy gwałt, dokonany na sumieniu

⁵⁷ Ibidem, s. 249–250.

⁵⁸ *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, [w:] *Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942–1948*, red. Marian Malinowski, Warszawa 1984, s. 555.

⁵⁹ S. Rozmaryn, *W jakim zakresie obowiązuje dziś Konstytucja z 17 marca 1921 roku*, „Państwo i Prawo” 1948, z. 1, s. 11.

⁶⁰ L. Chajm, *Demokratyzacja życia polskiego w świetle ustawy i dekretów wydanych przez P.K.W.N.*, [w:] L. Chajm, *Trzy lata demokratyzacji prawa i wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 1947, s. 16.

⁶¹ Ibidem, s. 15.

miłującego wolność Narodu Polskiego utracił »moc obowiązującą«, nadaną mu przez wykrętną interpretację Cara. Naród, który swą serdeczną krwią przyplacił walkę z carową konstytucją poprzez Brześć, Berezę Kartuską, Nowosielce – odzyskał konstytucję 17 marca 1921 roku, jedynie obowiązuje legalnie i prawnie uchwaloną”⁶².

Z kolei Konstanty Grzybowski, komentując Manifest PKWN, stwierdził, że dokument ten uznał konstytucję 1935 roku za nielegalną, czego politycznym wyrazem było określenie jej terminem „faszystowska”⁶³. Uznał on, że teza o tym, że tę ustawę zasadniczą wprowadzono w wyniku zamachu stanu, jest uzasadniona, gdyż w procedurach parlamentarnych w styczniu 1935 roku pogwałcono art. 125 Konstytucji RP z 1921 roku⁶⁴.

W związku z powyższym tylko częściowo można zgodzić się ze stwierdzeniem Marty Marcinkiewicz, że „Dogmat o konstytucji kwietniowej jako bezprawnej i faszystowskiej ustanowił Manifest PKWN z lipca 1944 roku”⁶⁵, gdyż akt ten opierał się na głównych dokumentach programowych i narracjach PPR z 1943 roku. Te, co zrozumiacie, w sposób ścisły nawiązywały do działalności i haseł KPP co do konstytucji 1935 roku

Natomiast już we wrześniu 1946 roku w czasie przemówienia Bolesława Bieruta na zakończenie XI sesji KRN mówił on o tym, że wcześniej, czyli w 1944 roku i „jeszcze przez znaczną część roku 1945”, główną przeszkodą polityczną dla porozumienia między grupą „londyńską” a „lubelską” był stosunek do konstytucji 1935 roku i Manifestu PKWN⁶⁶. Natomiast teraz „Okazało się jednak, że już na tej sesji nie ma ani jednego pośła, który by nie bronił jak najgoręcej konstytucji nie z roku 1935, a z roku 1921 i zasad Manifestu PKWN”⁶⁷.

⁶² Ibidem.

⁶³ K. Grzybowski, *Ustrój polityczny Polski*, [w:] *Zarys historyczno-polityczny I-go rządu demokratycznego w Polsce 1944–1946*, Warszawa 1947, s. 27.

⁶⁴ Ibidem, s. 27–28.

⁶⁵ M. Marcinkiewicz, *O konstytucji kwietniowej raz jeszcze*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2018, nr 1(31), s. 297.

⁶⁶ *Przemówienie prezydenta Bieruta na zakończenie XI sesji Krajowej Rady Narodowej*, [w:] *W dziesiątą rocznicę powstania Polskiej Partii Robotniczej (materiały i dokumenty). Styczeń–grudzień 1948 r.*, Warszawa 1952, s. 487.

⁶⁷ Ibidem.

Tym samym nawiązywał on do toczącej się między innymi w sierpniu i październiku 1944 roku dyskusji między Mikołajczykiem a delegacją PKWN oraz Bierutem o tym, która przedwojenna konstytucja może stanowić podstawę formowania się nowych władz polskich⁶⁸. Taki dystans, a nawet krytykę i odcinanie się nie tylko postów komunistycznych od konstytucji kwietniowej widać już w czasie obrad Sejmu Ustawodawczego w 1947 roku. Ten stan dobrze obrazuje wystąpienie posła PSL Stanisława Wójcika z dnia 8 lutego 1947 roku, który krytykował projekt tzw. małej konstytucji⁶⁹.

W reakcji na opinie Wójcika powstały okrzyki: „Mikołajczyk służył sanacyjnej Konstytucji”. Natomiast Wójcik odpowiedział: „W Waszym gronie są ludzie, którzy sanacyjną Konstytucję robili. Na Waszej liście kandydatów był wicepremier rządu sanacyjnego Kwiatkowski”⁷⁰. Powyższy przykład idealnie obrazuje to, że zarówno przeciwnicy PSL, jak i sami członkowie tej formacji uważali związki z konstytucją kwietniową jako obciążenie w polityce.

Natomiast Jan Frankowski na posiedzeniu w dniu 18 lutego 1947 roku mówił: „Przy uchwalaniu Konstytucji marcowej i kwietniowej przyjęto pewne wspólne założenia aczkolwiek działające każde w innym kierunku: Konstytucja marcowa była uchwalona przeciw jednemu człowiekowi, konstytucja kwietniowa dla jednego człowieka. Konstytucja marcowa była uchwalona przeciw Piłsudskiemu, konstytucja kwietniowa dla Mościckiego i jego następców”⁷¹.

Niemniej Frankowski zaliczał konstytucję 1935 roku do „bogatego doświadczenia” określania „obowiązujących przepisów w dziedzinie ustrojowej naszego państwa”⁷². Natomiast Zenon Kliszko z PPR zacytował fragment listopadowej deklaracji PPR *O co walczymy?*, który odnosił się do odrzucenia konstytucji kwietniowej⁷³. Z kolei poseł Domański ze Stronnictwa Pracy w dniu 19 lutego 1947 roku mówił: „W chaosie

⁶⁸ M. Turlejska, *Spór o Polskę. Szkice historyczne*, Warszawa 1981, s. 300, 338–339; *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej. Zbiór dokumentów*, red. Stefania Stanisławska, Warszawa 1965, s. 560, 561–562, 589–59.

⁶⁹ Biblioteka Sejmowa, Sejm Ustawodawczy RP (1947–1952), Lp. SU/4.

⁷⁰ Ibidem, s. 61.

⁷¹ Biblioteka Sejmowa, Sejm Ustawodawczy RP (1947–1952), Lp. SU/5, numer rekordu: 000025849, s. 34.

⁷² Ibidem, s. 33.

⁷³ Ibidem, s. 38–39.

obowiązujących u nas ustaw i dekretów, opartych o różne zasady prawne, a nawet o konstytucję 1935 roku, obecna »Mała Konstytucja« jest pierwszym jasnym i konsekwentnie przemyślanym aktem ustawodawczym i tworzy ona w swojej generalnej linii podstawy do stabilizacji ustroju demokratycznego, którego ostatecznym ukoronowanym winna być konstytucja»⁷⁴.

Natomiast w pierwszym numerze „Nowych Dróg” z 1947 roku, czyli jeszcze przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego, w specjalnym artykule o PSL wybrzmiała krytyka o popieraniu przez liderów tej formacji od września 1939 roku konstytucji kwietniowej⁷⁵. Jej autorka napisała: „Po klęsce wrześniowej grupa p. Mikołajczyka wylądowała w rządzie londyńskim. Uznała Konstytucję sanacyjną z 1935 roku, przeciwko której walczył i krew przelewał lud polski przez lata całe. Czym był rząd londyński? Był pogotowiem bojowym burżuazji i obszarnictwa, przygotowanym do tego, żeby nie dopuścić do władzy walczącej o wyzwolenie kraju demokracji polskiej. Według Przemówienia premiera Mikołajczyka (15 stycznia 1944 roku) miał rząd londyński już od roku 1942 przygotowany w kraju aparat administracyjny dla objęcia władzy»⁷⁶.

4. Konstytucja kwietniowa w polskiej komunistycznej nauce prawa

Do konstytucji kwietniowej 1935 roku po drugiej wojnie światowej odwoływali się również polscy prawnicy w odczytach, wykładach, książkach i artykułach popularnonaukowych oraz naukowych. Z każdym jednak rokiem ich celem było propagowanie marksizmu w wydaniu stalinowsko-leninowskim na gruncie polskiej nauki prawa. Antoni Peretiatkowicz w 1946 i 1947 roku stwierdził, że konstytucja 1935 roku miała „pewne cechy faszystowskie”, co wynikało z tego, że „przenosiła punkt ciężkości władzy państwowej z Sejmu na Prezydenta”⁷⁷. Uznał on, że ujęcie władzy i roli

⁷⁴ Biblioteka Sejmowa, Sejm Ustawodawczy RP (1947–1952), Lp. SU/6, nr rekordu 000025870, s. 29.

⁷⁵ Z. Rybacka, *Na marginesie pięćdziesięciolecia PSL*, „Nowe Drogi” 1949, nr 1, s. 116.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ A. Peretiatkowicz, *Kodeks polityczny: Konstytucja Lutowa i ważniejsze ustawy polityczne uzupełnione statutem Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Poznań 1946, s. 5;
A. Peretiatkowicz, *Kodeks polityczny: Konstytucja Lutowa i ważniejsze ustawy polityczne uzupełnione statutem Organizacji Narodów Zjednoczonych*, wyd. drugie, uzupełnione, Poznań 1947, s. 4.

prezydenta w konstytucji 1935 roku było „przeniesieniem konstytucji monarchicznej na teren republikański”, ale na podstawie tego aktu prezydent miał jednak „dalej idące uprawnienia aniżeli monarcha konstytucyjny”⁷⁸. Niemniej Peretiatkowicz w 1947 roku uznał, że mała konstytucja z 1947 roku przejęła „niektóre reformy Konstytucji Kwietniowej, które okazały się praktyczne i celowe”⁷⁹. Według niego „Gdybyśmy chcieli do naszych rozważań zastosować dialektykę Hegla i Marksa, to moglibyśmy powiedzieć, że po tezie (Konstytucja Marcowa) nastąpiła antyteza (Konstytucja Kwietniowa), a obecna synteza – (Konstytucja Lutowa)”⁸⁰.

Z kolei Grzegorz L. Seidler w przyjęciu konstytucji 1935 roku upatrywał zmiany ustroju w kierunku monizmu władzy wykonawczej, „która wyraźnie podkreślała zwierzchnictwo Prezydenta nad parlamentem”⁸¹. Radykalniejszą narrację przyjął natomiast Stefan Rozmaryn. W książce pt. *Polskie Prawo Państwowe* w wydaniu z 1949 roku napisał, że konstytucja 1935 roku „zmieniła ustrój w duchu faszyzmu”⁸². Co ważne, uważał on, że „[...] bezprawność konstytucji 1935 wynika jednak przede wszystkim z jej treści, gdyż oznaczała ona zmianę wbrew woli Narodu ustroju państwowego Rzeczypospolitej Polskiej w duchu faszyzmu. Konstytucja 1935 miała być adekwatną ramą dla ustroju totalistyczno-elitarnego i usankcjonować ostatecznie odrzucenie podstawowych demokratycznych założeń konstytucji 1921, gwałconych już poprzednio, jeszcze w czasie formalnego obowiązywania tej konstytucji”⁸³.

Natomiast bardzo silną pozycję ustrojową prezydenta w konstytucji Rozmaryn określił jako „rodzaj »Fuehrera«”, czyli „osobę wyposażoną w ogromną władzę osobistą, a równocześnie przed nikim nie odpowiedzialną”⁸⁴.

W tym miejscu należy wspomnieć, że w swoich podręcznikach do prawa państwowego Rozmaryn i Konstanty Grzybowski uznali, że przepisy prawne Polski przedwrześniowej

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ A. Peretiatkowicz, *Konstytucja Marcowa a Konstytucja Ludowa*, „Państwo i Prawo” 1947, z. 11, s. 67.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ G.L. Seidler, *Władza ustawodawcza i wykonawcza w polskich konstrukcjach ustrojowych 1917–1947*, Kraków 1948, s. 71.

⁸² S. Rozmaryn, *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1949, s. 81.

⁸³ Ibidem, s. 81–82.

⁸⁴ Ibidem, s. 83.

generalnie obowiązują poza wybranymi przypadkami (wyjątkami)⁸⁵. Do tych wyjątków zgodnie zaliczyli oni „faszystowską konstytucję kwietniową 1935 roku” i akty ustawodawcze nierozzerwalnie związane z zasadami konstytucji 1935 roku i stanowiące wykonanie przepisów tej konstytucji⁸⁶. Te dwa przypadki Grzybowski uznał za wyraźny przykład sprzeczności z zasadami nowego ustroju państwa, tworzącego się również w warunkach rewolucji socjalistycznej⁸⁷. Również Zygmunt Fenichel skutki wojny 1939 roku, a zwłaszcza reformy społeczne z lat 1944–1946, określił jako „pokojoową rewolucję społeczną”⁸⁸. Z kolei będący wyrazem tych zmian Manifest Lipcowy określił, że zamiast konstytucji 1935 roku obowiązuje konstytucja marcowa⁸⁹.

Kolejnym przykładem działalności naukowej co do konstytucji 1935 roku jest wykład Andrzeja Burdy pt. *Istota Konstytucji*, który został wygłoszony w dniu 15 kwietnia 1950 roku w Katedrze Zagadnień Polityczno-Ustrojowych Polski Współczesnej Szkoły Partyjnej Przy KC PZPR⁹⁰. Mówił on tam między innymi o tym, że jednym z głównych celów konstytucji burżuazyjnych jest mistyfikacja. Według niego: „Konstytucje burżuazyjne są mistyfikacjami, starają się treścią swych przepisów sprawić wrażenie, że ich postanowienia służą w równej mierze każdemu obywatelowi, każdej jednostce. Najwymowniejszym wyrazem tego stanowiska konstytucji burżuazyjnej jest artykuł 1 Konstytucji Kwieciowej, głoszący, że Państwo Polskie jest wspólnym dobrem wszystkich obywateli”⁹¹.

Taka argumentacja była elementem krytyki przedstawicieli nauki burżuazyjnej, którzy mieli ujmować zagadnienie istoty konstytucji w sposób formalistyczny. Według Burdy badacze ci opierać się mieli „tylko na samej treści konstytucji, na brzmieniu poszczególnych jej przepisów”, w oderwaniu od życia społecznego⁹². Powoływał się on przy tym na publikację Peretiatkowicza pt. *Konstytucja Kwieciowa a kryzys*

⁸⁵ K. Grzybowski, *Polskie prawo państwowe*, Kraków 1951, s. 197.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Z. Fenichel, *Nieuchylone a jednak nieobowiązujące ustawy*, „Państwo i Prawo” 1947, z. 1, s. 43.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ AAN, Akta Franciszka Fiedlera, Referaty, stenogramy, wykłady: Andrzeja Burdy, Stefana Rozmaryna o konstytucji, sygn. 2/1374/0/-/259/054. Maszynopis wykładu Andrzeja Burdy pt. *Istota Konstytucji*.

⁹¹ Ibidem, k. 3. Numeracja według stron maszynopisu określonych przez A. Burdę.

⁹² Ibidem, k. 2.

parlamentaryzmu z 1938 roku oraz powojenne wystąpienia tego badacza, ironizując, a wręcz wyśmiewając pogląd, że problemy współczesnych państwowości, a zwłaszcza parlamentaryzmu, mają swoją genezę w złej redakcji ustaw zasadniczych⁹³. Analizując zagadnienie tzw. fikcyjności konstytucji burżuazyjnych i porównując konstytucje marcową i kwietniową, Burda zwrócił jednak uwagę na różnicę między nimi. Według niego „[...] Konstytucja marcowa oświadcza, że władza zwierzchnia należy do narodu, podczas gdy w rzeczywistości źródłem władzy była wówczas burżuazja. Faszystowska, sanacyjna Konstytucja Kwieciowa inaczej już stawiała sprawę. Nie twierdziła ona, że źródłem władzy jest naród, ale oświadczała, że »jednolita i niepodzielna władza państwowa skupia się w osobie prezydenta«”⁹⁴.

Co ważne, Burda stwierdził, że przejście od konstytucji marcowej do kwietniowej wynikało ze zmiany układu sił klasowych, którego jednak nie można rozpatrywać wyłącznie w skali państwa polskiego. Według niego proces ten należy uznać za część zmian w całej Europie, a nawet na całym świecie, które polegały na przejściach do faszystowskich form ustrojowych. Pisał on: „Nie należy przy tym stawiać sprawy w ten sposób, że przejście do faszystowskiej formy państwa nastąpiło dopiero z chwilą uchwalenia Konstytucji Kwieciowej. Konstytucja Kwieciowa dała tylko wyraz temu, co już od dawna miało w Polsce miejsce, a granicą, która oddziela formę burżuazyjno-demokratyczną od formy faszystowskiej jest rok 1926. Odtąd to właśnie następuje faszyzacja form politycznych w Polsce. Zarejestrowaniem tego stanu rzeczy była Konstytucja Kwieciowa, która jest konstytucją o charakterze wybitnie faszystowskim”⁹⁵.

Co równie istotne, Burda podjął się próby wyjaśnienia, dlaczego również ci politycy emigracyjni, którzy przed 1939 roku wystąpili przeciwko konstytucji 1935 roku, na emigracji uznali ją. Według niego wynikało to nie tylko z tego, że ten akt stanowił podstawę prawną egzystencji rządu emigracyjnego, ale z przyczyny praktycznej i politycznej. Polegać miało to na uznaniu, że z powodu zmiany sytuacji politycznej i klasowego układu sił nie byliby oni w stanie utrzymać władzy, opierając się na burżuazyjno-demokratycznej formie rządów, czyli konstytucji marcowej⁹⁶.

⁹³ Ibidem, k. 3.

⁹⁴ Ibidem, k. 8.

⁹⁵ Ibidem, k. 18.

⁹⁶ Ibidem, k. 18–19.

Według Burdy dojść do władzy i utrzymać ją mogli „tylko przy pomocy metod i form faszystowskich”⁹⁷. Poza tym wskazał on Manifest PKWN i określił konstytucję kwietniową jako nielegalną, co odpowiadało rzeczywistości, bo akt ten wprowadzano w sposób sprzeczny z art. 125 konstytucji marcowej⁹⁸.

W tym miejscu nie można pominąć artykułu Borysa Łapickiego z 1947 roku o kwestii legalności rządu londyńskiego⁹⁹. Łapicki wychodził z założenia, że konstytucję 1935 roku ówczesny sejm uchwalił na mocy konstytucji z 1921 roku, która była demokratyczna i opierała się na zasadzie zwierzchnictwa narodu¹⁰⁰. Natomiast konstytucja 1935 roku przez wprowadzenie zwierzchnictwa prezydenta zniósła te zasady. Według Łapickiego jednak „[...] od demokracji do statokracji nie ma drogi prawnej, gdyż nawet zrzeczenie się zwierzchnictwa przez naród nie mogłoby doprowadzić do statokracji, skoro oznaczałoby to zrzeczenie się wolności, a akty takie od dawno przyjęto się uważać za nieważne, jako obrażające etykę. Tym bardziej nie mógł tego uczynić Sejm, który w myśl konstytucji marcowej był tylko organem narodu, a więc nie mógł jako taki pozbawić narodu zwierzchnictwa i zlikwidować demokracji. Legenda o wszechpotędze parlamentu należy do przeszłości i nie może się ostać w świetle myśli demokratycznej i nowoczesnej nauki o państwie. [...]. Wobec tego konstytucja kwietniowa od samego początku była pozbawiona podstaw prawnych i trzymała się dopóty, dopóki trzymał się reżym ówczesny. Z chwilą jego obalenia we wrześniu roku 1939 upadła także konstytucja kwietniowa”¹⁰¹.

Zgodnie z tą koncepcją, wraz z klęską wrześniową 1939 roku definitywnie upadła konstytucja 1935 roku, a naród polski „nie korzystając z form konstytucyjnych, które były mu niedostępne, drogą bezpośrednią i niewidoczną, drogą potępienia i uznania wyraził swą wolę, która obaliła rząd pomajowy i poparła rząd Sikorskiego”¹⁰². Było to poparcie dla rządu obrony narodowej, które to naród wycofał w latach 1943–1944 w związku z koniecznością porozumienia z ZSRR i kontynuacji walki narodowo-wyzwoleńczej, której rząd londyński nie był w stanie wykonać¹⁰³. Narrację o akceptacji

⁹⁷ Ibidem, k. 19.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ B. Łapicki, *Rząd londyński w świetle prawa*, „Państwo i Prawo” 1947, z. 4, s. 3 i n.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 4.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Ibidem, s. 5.

¹⁰³ Ibidem, s. 7.

(uznaniu) rządu Sikorskiego przez naród wyraził również w latach 1947 i 1948 Konstanty Grzybowski¹⁰⁴.

Natomiast w kontekście debaty o sprawach samorządowych Wacław Barcikowski w 1948 roku napisał o konstytucji kwietniowej jako o typowym przykładzie „hegemonii państwa nad samorządem”, czego wyrazem miał być art. 75 tego aktu prawnego¹⁰⁵. Według niego konstytucja 1935 roku miała zabezpieczyć przewagę polityczną sfery prywatno-kapitalistycznej¹⁰⁶. Natomiast Marian Rybicki, dążący do wykazania konieczności i przydatności wdrażania rad narodowych, wskazywał, że tzw. faszyzacja ustroju państwa, dokonana między innymi przez regulacje konstytucji kwietniowej 1935 roku, doprowadziła do rozbicia resztek samorządu terytorialnego¹⁰⁷.

5. Konstytucja 1935 roku a prace nad Konstytucją PRL z 1952 roku

Ważnym artykułem, który obrazuje stosunek władz komunistycznych do przedwojennych konstytucji Polski w kontekście intensywnych prac nad nową konstytucją Polski Ludowej w ramach Sejmu Ustawodawczego, był tekst Stefana Jędrzychowskiego pt. *Konstytucje Polski przedwrześniowej* z 1951 roku¹⁰⁸. Według Jędrzychowskiego, nie licząc małej konstytucji z 1919 roku, przed wojną Polska miała „[...] dwie w pełni rozwinięte konstytucje [...]. Konstytucje 1921 i 1935 roku stanowią dwie formy prawne rządów klas posiadających, dwie formy prawne rządów burżuazji i obszarników. Utrwały one w formie norm prawnych, w formie ustaw zasadniczych fakt, że władza w państwie polskim między dwiema wojnami światowymi znajdowała się

¹⁰⁴ K. Grzybowski, *Polskie prawo polityczne*, Kraków 1947, s. 1; K. Grzybowski, *Ustrój Polski współczesnej 1944–1948*, Kraków 1948, s. 5–6 i 199 (w przypisie numer 1 została zawarta polemika z artykułem Łapickiego).

¹⁰⁵ W. Barcikowski, *Ideologiczne podstawy współczesnego samorządu*, „Państwo i Prawo” 1948, z. 7, s. 5.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ M. Rybicki, *Rady narodowe – terenowe organy władzy*, [w:] *Z problemów Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór artykułów. Materiały dla prelegentów*, 12, Warszawa 1952, s. 103–104.

¹⁰⁸ S. Jędrzychowski, *Konstytucje Polski przedwrześniowej*, „Nowe Drogi: czasopismo społeczno-polityczne” 1951, nr 5, s. 33. Informacja o tej publikacji została przedstawiona B. Bierutowi przez S. Rozmaryna w dniu 12 stycznia 1952 r. Zob. AAN, PZPR. KC w Warszawie, sygn. XI A/132, Pismo do B. Bieruta z dnia 12 stycznia 1952 r., k. 122.

w rękach burżuazji i obszarników. Wspólną cechą obydwu tych konstytucji było to, iż opierały się one na zasadach kapitalizmu, na prywatnej, kapitalistycznej własności środków produkcji, na wyzysku człowieka przez człowieka”¹⁰⁹.

Tezę tę Jędrzychowski powtórzył w lutym 1952 roku na łamach „Trybuny Ludu”¹¹⁰, a następnie w czasie swojego wystąpienia na Sejmie Ustawodawczym w dniu 19 lipca 1952 roku w ramach debaty nad projektem konstytucji PRL¹¹¹. Generalnie w toku prac nad przygotowaniem i uchwaleniem Konstytucji PRL w latach 1951–1952 zagadnienie stosunku nowych komunistycznych władz państwa polskiego do konstytucji przedwrześniowych zajmował istotne z punktu widzenia ideologii miejsce. Na przykład krytyka tych ustaw zasadniczych znalazła się w dokumencie pt. *Tezy do dyskusji na konferencji teoretycznej nad projektem nowej konstytucji* z dnia 19 stycznia 1952 roku¹¹² oraz pierwotnym wstępie (preamble), który przygotował Franciszek Fiedler¹¹³.

Natomiast narracje o zdominowaniu ustroju przedwojennego państwa polskiego przez przedstawicieli wielkiego kapitału przemysłowego, bankowego czy też obszarniczego, np. nazwanego zbiorczo przed Ludwika Grosfelda „oligarchią finansową”, była powszechna w czasach stalinizmu¹¹⁴.

Analiza Jędrzychowskiego dowodziła, że mimo różnic konstytucje marcowa i kwietniowa były konstytucjami burżuazyjnymi, a więc wrogimi zasadzie ludowładztwa. Dowodził on, że: „Wspólną cechą tych konstytucji było to, iż służyły one nie narodowi, nie interesom jego ogromnej większości – mas ludowych, lecz garstce uprzywilejowanych, garstce wyzyskiwaczy, kosztem ogromnej większości narodu. Były to jednym słowem konstytucje burżuazyjne. Faktu zasadniczej wspólności tych obu konstytucji burżuazyjnych nie mogą zmienić istniejące pomiędzy nimi różnice,

¹⁰⁹ S. Jędrzychowski, *Konstytucje Polski przedwrześniowej...*, s. 33.

¹¹⁰ S. Jędrzychowski, *Konstytucja wyzwolonego narodu*, [w:] *Z problemów Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór artykułów. Materiały dla prelegentów*, t. 12, Warszawa 1952, s. 36–37.

¹¹¹ *Przemówienie posła Stefana Jędrzychowskiego*, [w:] *Dyskusja sejmowa o Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 18–22 lipca 1952 r. (Stenogram)*, Warszawa 1952, s. 32.

¹¹² AAN, PZPR. KC w Warszawie, sygn. XI A/132, *Tezy z dnia 19 I 1952 r. do dyskusji na konferencji teoretycznej nad projektem nowej konstytucji*, k. 14.

¹¹³ AAN, PZPR. KC w Warszawie, sygn. 237/V/109, *Wstęp przygotowany przez Tow. Fiedlera*, k. 5.

¹¹⁴ L. Grosfeld, *Państwo przedwrześniowe w służbie monopoli kapitalistycznych*, Warszawa 1951, s. 30.

wynikające z odmienności sytuacji, w której były uchwalane, zarówno wewnętrznej jak i międzynarodowej”¹¹⁵.

Natomiast podstawą dalszych rozważań Jędrychowskiego były myśli Stalina o podziale konstytucji burżuazyjnych na dwie grupy: faszystowskie i burżuazyjno-demokratyczne. Według niego: „Konstytucja Kwietniowa 1935 roku była bezsprzecznie konstytucją typu faszystowskiego, była oparta na jawnym i formalnym zaprzeczeniu praw obywateli i swobód demokratycznych, była prawnym stwierdzeniem szalejącego terroru w stosunku do mas ludowych, wyrazem skurczonej bazy masowej sanacji, wyrazem wprężenia się rządów sanacyjnych w rydwan hitlerowskiej, antyradzieckiej polityki wojny”¹¹⁶.

Według Jędrychowskiego podsumowaniem rządów przedwrześniowych była tragiczna klęska w wojnie z Niemcami w 1939 roku, za którą pełną odpowiedzialność ponosiła sanacja. Napisał on, że „agresja niemiecka i klęska wrześniowa obnażyły całą potworność zdrady narodowej rządów burżuazyjno-obszarniczych w Polsce”¹¹⁷. Co jednak najistotniejsze, winowajcy tej narodowej tragedii mieli sformować nowy rząd emigracyjny na podstawie konstytucji kwietniowej 1935 roku, traktując ten akt prawny jako głównie narzędzie utrzymania ciągłości władzy.

W 1951 roku narrację o faszystowskiej konstytucji 1935 roku jako narzędziu zapewniania „ciągłości rządów kapitalistyczno-obszarniczych” reprezentował również Roman Werfel¹¹⁸. Natomiast Jędrychowski napisał: „Faszystowska konstytucja kwietniowa miała się jednak stać pogrobowcem reżimu sanacyjnego. Okazało się, że polski burżuazyjny rząd emigracyjny, utworzony w Paryżu, a potem w Londynie, stanął na gruncie znienawidzonej przez naród faszystowskiej konstytucji 1935 roku. Na podstawie tej konstytucji emigracyjny »prezydent« Raczkiewicz otrzymał swoje stanowisko z nominacji Mościckiego, który, jak się okazało, na podstawie obowiązującego ustawodawstwa dawno stracił obywatelstwo polskie, gdyż przez cały czas sprawowania funkcji prezydenta był jednocześnie obywatelem szwajcarskim”¹¹⁹.

¹¹⁵ S. Jędrychowski, *Konstytucje Polski...*, s. 33.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Ibidem, s. 51.

¹¹⁸ R. Werfel, *Trzy klęski reakcji polskiej: Na marginesie procesu grupy szpiegowsko-dywersyjnej Tatara, Kirchmayera i innych*, Warszawa 1951, s. 20.

¹¹⁹ S. Jędrychowski, *Konstytucje Polski...*, s. 51.

Dlatego taką konstrukcję nazywał on „fikcją ciągłości władzy faszystowskiej”¹²⁰.

Niemniej zwycięstwo ZSRR nad Niemcami, wyzwolenie Polski oraz przyjęcie Manifestu PKWN pokrzyżowało ten zamysł. Zgodnie z tym naród polski: „[...] odrzucił zdecydowanie faszystowską konstytucję z 1935 roku, symbol znienawidzonej dyktatury sanacyjnej i klęski wrześniowej”¹²¹.

Warto wspomnieć, że już bezpośrednio po wojnie Franciszek Fiedler napisał, że Władysław Raczkiewicz nie tylko do 1945 roku „stał na straży” narzuconej „konstytucji faszystowskiej”, ale jeszcze przed wojną jako minister spraw wewnętrznych¹²². Natomiast w innej broszurze Fiedlera z tego okresu można przeczytać, że Piłsudski, reprezentujący „pogardę szlachcica do »chama«”, przeniósł „typowo faszystowską pogardę do ludu rosyjskiego” na lud polski, „pozbawiając go wolności” w postaci narzucenia konstytucji kwietniowej¹²³.

Wracając do artykułu Jędrychowskiego, warto dodać, że według niego przyjęcie Dekretu z dnia 22 stycznia 1946 roku o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego¹²⁴ oznaczało, że „naród polski ostatecznie napiętnował i przygwoździł oszustwo konstytucyjne z roku 1935”¹²⁵.

Do tej publikacji Jędrychowskiego odniósł się Rozmaryn, jeden z głównych twórców Konstytucji PRL z 1952 roku, w swoim artykule o tzw. konstytucjach socjalistycznych oraz burżuazyjnych z numeru szóstego „Nowych Dróg” z 1951 roku¹²⁶. Następnie w czasie referatu o projekcie konstytucji PRL w dniu 3 lutego 1952 roku na rozszerzonym plenum Zarządu Głównego ZPP Rozmaryn, tak jak Jędrychowski, wskazał, że mimo poważnych różnic co do form ustroju państwowego konstytucje marcowa i kwietniowa opierały się na wspólnej, czyli kapitalistycznej, podstawie („prywatnej własności

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Ibidem, s. 52.

¹²² F. Fiedler, *W sprawie granic wschodnich*, Łódź 1946, s. 21.

¹²³ F. Fiedler, *Za waszą i naszą wolność*, Łódź, 1945, s. 52.

¹²⁴ Dz.U. 1946 nr 5. poz. 46.

¹²⁵ S. Jędrychowski, *Konstytucje Polski...*, s. 52.

¹²⁶ S. Rozmaryn, *Konstytucje socjalistyczne a konstytucje burżuazyjne*, „Nowe Drogi” 1951, nr 6, s. 70–71.

środków produkcji, na wyzysku człowieka przez człowieka”)¹²⁷. Tę drugą konstytucję określił on jako „kagańcową, faszystowską”¹²⁸.

Po raz kolejny Rozmaryn wspominał o konstytucjach przedwojennych w kontekście ordynacji wyborczych z roku 1922 i 1935¹²⁹. Służyły one jako negatywny przykład praw wyborczego na tle nowej ustawy o wyborach do Sejmu PRL z roku 1952¹³⁰. Wspominając te przedwojenne ordynacje, Rozmaryn stwierdził: „Ordynacje wyborcze z 1935 roku, podobnie jak konstytucja preforsowane brutalnie i narzucone przez sanacyjną klikę faszystowską, zlikwidowały całkowicie pseudo-demokratyczne sformułowania i urządzenia poprzednich ordynacji”¹³¹.

Ordynacje te, jako wyraz pogłębienia faszyzacji ustroju Polski po 1935 roku, w czasach stalinowskich krytykowali również Henryk Jabłoński¹³² oraz Marian Muszkat¹³³. Z kolei w styczniu 1952 roku Chajn w kontekście prac nad nową konstytucją Polski Ludowej napisał, że „Naród polski w okresie międzywojennym posiadał konstytucje wymierzone przeciwko jej żywotnym interesom”¹³⁴.

Natomiast projekt nowej konstytucji, dzięki przeprowadzeniu ogólnonarodowej dyskusji nad nim, stać się miał według Chajna „pierwszą w naszych dziejach ustawą zasadniczą, powstałą przy aktywnym udziale narodu i dla narodu”¹³⁵. Tym samym konstytucje przedwojenne wykorzystano jako przykład wybitnie negatywny w kontekście zbliżającej się wielkiej dyskusji o projekcie konstytucji PRL. Natomiast partyjny kolega Chajna, czyli Wacław Barcikowski, w referacie pt. *O projekcie Konstytucji*

¹²⁷ S. Rozmaryn, *Ustawa Zasadnicza Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Państwo i Prawo” 1952, z. 2, s. 209.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ S. Rozmaryn, *O niektórych zagadnieniach ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Państwo i Prawo” 1952, z. 10, s. 425; S. Rozmaryn, *Ustawa wyborcza Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Nowe Drogi” 1952, nr 7, s. 40.

¹³⁰ Ustawa z dnia 1 sierpnia 1952 r. – Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

¹³¹ S. Rozmaryn, *Ustawa wyborcza...*, s. 40.

¹³² H. Jabłoński, *Konstytucje Polskie*, „Państwo i Prawo” 1952, z. 3, s. 402–403.

¹³³ M. Muszkat, *Projekt Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – nowy akt oskarżenia faszyzmu*, „Państwo i Prawo” 1952, z. 4, s. 568.

¹³⁴ L. Chajn, *Istota Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1952, s. 73.

¹³⁵ Ibidem.

Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wygłoszonym na posiedzeniu Rady Naczelnej Stronnictwa Demokratycznego w dniu 17 lutego 1952 roku o konstytucji kwietniowej 1935 roku powiedział jako o efekcie faszyzacji i hitleryzacji Polski dokonywanej przez obóz sanacji. W tym kontekście mówił on, że władze te zawarły „nowy targowicki pakt z Hitlerem”, a następnie narzucono faszystowską konstytucję kwietniową¹³⁶. Krytykując ten akt prawny, podobnie jak konstytucję marcową 1921 roku, wskazał on, że te ustawy zasadnicze nie zawierały konkretnych zadań dla sądów ani nie określały ich roli politycznej i społecznej.

W związku z ogólnonarodową dyskusją nad projektem konstytucji PRL głos w tej sprawie zabral również redaktor naczelny „Woli Ludu” Wacław Schayer. W swojej publikacji z 1952 roku w kontekście konstytucji 1935 roku napisał on, że „projekty konstytucji państw burżuazyjnych opracowywane są zawsze w tajemnicy przed narodem”¹³⁷. Zgodnie z tą narracją prawdziwymi autorami tego typu aktów prawnych są „ugrupowania i kliki, reprezentujące bezpośrednio interesy kapitału i obszarników”¹³⁸. Do nich zaliczał on: „wielkich kapitalistów”, „obszarników”, „bankierów”, „„mężów zaufania» związków ziemiańskich oraz krajowych i zagranicznych monopoli”¹³⁹. To takie kręgi miały stać za opracowaniem przedwojennych konstytucji. Schayer napisał: „Oni też byli rzeczywistymi autorami jawnie faszystowskiej konstytucji z roku 1935. Naród dowiadywał się o konstytucji dopiero po faktycznym jej opracowaniu i ogłoszeniu”¹⁴⁰.

Na łamach „Nowych Dróg” w ramach dyskusji o projekcie konstytucji PRL głos zabral również Józef Górski¹⁴¹. Odnosząc się do okresu przedwojennego, wskazał on, że konstytucja marcową 1921 roku „co prawda proklamowała zasadę zwierzchnictwa na rodu, ale jednocześnie uczyniła z własności kapitalistycznej filar ustroju (art. 99)”, co czyniło tę zasadę fikcją¹⁴². Natomiast konstytucja kwietniowa 1935 roku była

¹³⁶ W. Barcikowski, *O projekcie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1952, s. 75.

¹³⁷ W. Schayer, *Konstytucja prawdziwej wolności*, Warszawa 1952, s. 5.

¹³⁸ Ibidem.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ J. Górski, *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – wyraz suwerenności narodu polskiego*, „Nowe Drogi” 1952, nr 3, s. 89–98.

¹⁴² Ibidem, s. 91.

kolejnym przejawem degradacji ustrojowej Polski, zwłaszcza w zakresie zanegowania suwerenności. Zgodnie z tym „Faszystowska konstytucja sanacyjna z 1935 roku odrzuciła nawet demokratyczne szaty konstytucji marcowej, zniósła głoszoną przez tę konstytucję zasadę zwierzchnictwa narodu, legalizując w sposób jawny likwidację suwerenności narodowej”¹⁴³.

Narracje o faszystowskim charakterze konstytucji 1935 roku pojawiały się również w czasie różnych spotkań o projekcie konstytucji PRL w terenie¹⁴⁴. Odniesienia do konstytucji kwietniowej 1935 roku miały miejsce także w momencie uchwalania Konstytucji PRL. Bolesław Bierut w referacie wygłoszonym na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego w dniu 18 lipca 1952 roku wspominał krytycznie o przedwojennych konstytucjach Polski¹⁴⁵. Podtrzymał on narrację o tym, że mimo różnic konstytucje marcową i kwietniową łączyła wspólna istota, czyli zabezpieczenie panowania klasy kapitalistyczno-obszarniczej. Mówił on wówczas: „W okresie przedwrześniowym dwie konstytucje miały kolejno regulować stosunki polityczno-społeczne i warunki życia narodu, konstytucja z roku 1921 i z roku 1935.

Obydwie te konstytucje – jakkolwiek pierwsza z nich dość istotnie różniła się od drugiej, przeforsowanej brutalnie i narzuconej przez sanacyjną klikę faszystowską – miały na celu podporządkowanie i utrzymanie mas ludowych w posłuszeństwie wobec panującej klasy kapitalistyczno-obszarniczej, zabezpieczenie przywilejów tej klasy i usankcjonowanie wyzysku mas pracujących”¹⁴⁶.

Natomiast o sytuacji w Polsce po 1926 roku mówił, że „piłsudczyzna stworzyła jawną już dyktaturę burżuazji, formułując następnie jej zasady prawne w Konstytucji faszystowskiej z roku 1935 roku”¹⁴⁷. Z kolei Edward Ochab w tej dyskusji o konstytucji

¹⁴³ Ibidem, s. 92.

¹⁴⁴ R. Skobelski, *Przebieg ogólnonarodowej dyskusji nad projektem konstytucji PRL w 1952 r. na ziemiach zachodnich i północnych Polski*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2001, t. 3, s. 196.

¹⁴⁵ B. Bierut, *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Przemówienie na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 18 lipca 1952 r.*, „Nowe Drogi” 1952, nr 7, s. 4; B. Bierut, *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1956, s. 11.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Ibidem.

PRL mówił, że jest ona: przeciwnieństwem i potępieniem haniebną „konstytucji” faszystowskiej narzuconej Polsce przez zgraję sanacyjną w 1935 roku”¹⁴⁸.

Natomiast już po uchwaleniu Konstytucji PRL specjalną publikację na ten temat wydała Romana Granas¹⁴⁹. Konstytucję kwietniową 1935 roku określiła ona jako „uwięczenie” procesu niszczenia „nędznych pozorów swobód” demokratycznych przez sanację¹⁵⁰. Oskarżała ona obóz rządzący za „wprowadzenie systemu katowskiego terroru na wzór hitlerowskich rządów”, czyli „systemu Berezy Kartuskiej”¹⁵¹. W związku z tym Granas napisała: „Uwięzieniem tego systemu była faszystowska konstytucja 1935 roku, od nazwiska Stanisława Cara, podnóżka Piłsudskiego, przewodniczącego ówczesnej komisji konstytucyjnej, zwana przez lud »carską konstytucją«”¹⁵².

Ciekawy więc jest w tym przypadku zabieg połączenia oskarżeń, opierający się na grze słownej w kontekście Stanisława Cara, nie tylko o faszyzm i hitleryzm, ale także o rzekomą carską naturę, czyli reakcyjność konstytucji kwietniowej 1935 roku. Na tym tle ówczesna Polska była zapóźniona w stosunku do ZSRR. Granas napisała bowiem „W rok po wydaniu w Polsce tej »carskiej« konstytucji – w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich uchwalona została pierwsza w świecie konstytucja narodu socjalistycznego”¹⁵³.

W latach 1952–1956 nakładem Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych wydano publikację autorstwa Juliana Lidera oraz Edwarda Śluczańskiego pt. *Nasza Konstytucja: materiały pomocnicze do nauki o konstytucji dla szkoły ogólnokształcącej*. Łącznie było ich więc pięć wydań. W wydaniu z 1954 roku¹⁵⁴ o konstytucjach Polski przedwrześniowej można przeczytać: „Zasadnicze prawa Polski przedwrześniowej zostały ujęte w konstytucjach z r. 1921 i r. 1935. Obie były konstytucjami uchwalonymi

¹⁴⁸ E. Ochab, *Oświadczenie w imieniu Klubu Polskiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, [w:] *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór materiałów*, Warszawa 1953, s. 28.

¹⁴⁹ R. Granas, *O naszej Konstytucji*, Warszawa 1952.

¹⁵⁰ Ibidem, s. 37.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ J. Lider, E. Śluczański, *Nasza Konstytucja: materiały pomocnicze do nauki o konstytucji dla szkoły ogólnokształcącej*, wyd. 4, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych 1954.

przez burżuazję i w jej interesie. Szczególnie reakcyjna była konstytucja, którą kapitaliści i obszarnicy wzorując się na ustawach hitlerowskich narzucili krajowi w roku 1935”¹⁵⁵.

Rzekoma faszyzacja Polski, której ważnym elementem miało być przyjęcie „faszystowskiej konstytucji” 1935 roku spotkać miała się jednak z „rosnącym oporem mas ludowych”¹⁵⁶. Tym samym argumentowano, że mimo rosnącej opresyjności sanacyjnego reżimu ustrojowego istniał również oddolny opór najbiedniejszych warstw społeczeństwa. Teza taka służyła więc wykazaniu, że władza komunistyczna kontynuuje próby emancypacji socjalnej i politycznej narodu polskiego, które istniały w Polsce przed 1939 roku.

Co ważne, krytykując Kościół katolicki, wskazywano, że jego hierarchia wsparta „swym autorytetem faszystowską konstytucję kwietniową”, chociaż konstytucja i zorganizowana na jej podstawie wybory „zostały zbojkotowane przez przeważającą większość społeczeństwa – również przez ludzi wierzących”¹⁵⁷. Również w aspekcie socjalnym konstytucja 1935 roku, w przeciwieństwie do Konstytucji PRL, miała „całkowicie pominąć jakiekolwiek gwarancje praw ludzi pracy”¹⁵⁸.

Uchwalenie Konstytucji PRL było podsumowaniem procesu odcinania się od przedwojennych dróg rozwojowych Polski, które w sensie ideologicznym oraz politycznym stanowiły dla komunistów likwidowaną bazę i nadbudowę¹⁵⁹. Już od 1944 roku zdawano sobie bowiem sprawę, że co najmniej w ogólnych zarysach budowa nowego państwa to zaprzeczenie państwa przedwojennego¹⁶⁰.

¹⁵⁵ Ibidem, s. 38.

¹⁵⁶ J. Sikora, *Reakcyjny kler – jedna z sił faszyzacji Polski przedwrześniowej*, „Nowe Drogi” 1952, nr 12, s. 111.

¹⁵⁷ Ł. Ostrowski, *Obróńcy wyzysku i przywileju (Z dziejów hierarchii kościelnej w Polsce)*, „Nowe Drogi” 1953, nr 7, s. 92.

¹⁵⁸ P. Wojas, *Praca jest prawem, obowiązkiem i sprawą honoru każdego obywatela*, [w:] *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór materiałów*, Warszawa 1953, s. 191.

¹⁵⁹ J. Berman, *O bazie i nadbudowie w świetle prac Józefa Stalina o językoznawstwie*, „Państwo i Prawo” 1951, z. 1, s. 5–6; R. Rozmaryn, *O stanie i zadaniach nauki prawa w Polsce*, „Państwo i Prawo” 1951, z. 3, s. 395.

¹⁶⁰ T. Sierocki, *Kształtowanie modelu państwa ludowodemokratycznego. Koncepcje PPR i PPS 1944–1948*, [w:] *Wizje socjalizmu w Polsce do roku 1948*, pod red. Jana Tomickiego, Warszawa 1987, s. 208.

6 lipca 1946 roku Gomułka na zebraniu aktywu PPR i PPS powiedział, że „powrót stosunków przedwrześniowych w tej, czy innej postaci musiałoby doprowadzić do zguby Polski i nieszczęścia narodu”¹⁶¹. W kontekście przeprowadzonego w czerwcu 1946 roku referendum krytykował on zwłaszcza senat jako „instytucję symbolizującą władzę obszarników i kapitalistów”¹⁶². Natomiast Konstytucja PRL wyrażała już, jak określił to Iganecy Iserles, „jednorodność klasową naszego ustroju z ustrojem radzieckim”¹⁶³. Dlatego uznał on, że „[...] należy stwierdzić, że Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wyrasta z tego samego pnia klasowego, z którego wyrosły konstytucje radzieckie z 1918 i 1920 roku oraz Konstytucja Stalinowska z 1936 roku”¹⁶⁴.

Stąd więc istniała potrzeba zupełnego zdeprecjonowania konstytucji kwietniowej 1935 roku

6. Podsumowanie

Po przeanalizowaniu powojennych – do 1956 roku – aktów prawnych, parlamentariów, publikacji prasowych, popularnonaukowych oraz naukowych stwierdzić należy, że narracja ówczesnych władz państwa polskiego oraz osób z nią związanych lub jej sprzyjających o konstytucji kwietniowej 1935 roku miała na celu:

- zdeprecjonowanie przedwojennego ustroju państwa polskiego jako sprzecznego z wolnością, demokratyzmem, zasadą suwerenności narodu, parlamentaryzmem, socjalizmem, komunizmem;
- wskazanie, że ustrój II RP ulegał stopniowej degradacji, zwłaszcza w latach 1926–1935, co było związane z rzekomym początkiem procesu faszyzacji ustroju Polski¹⁶⁵. Punktem kulminacyjnym w tym procesie miało być „oktrojowanie

¹⁶¹ W. Gomułka, J. Cyrankiewicz, *Obóz demokratyczny odniósł zwycięstwo. Przemówienia na zebraniu aktywu PPR i PPS w Warszawie dn. 6 lipca 1946*, Warszawa 1946, s. 6.

¹⁶² Ibidem, s. 7.

¹⁶³ I. Iserles, *Istota ustroju demokracji ludowej w świetle Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Nowe Prawo” 1952, nr 10, s. 5.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ A. Gwiżdż, *Burżuazyjno-obszarnicza Konstytucja z 1921 roku w praktyce*, Warszawa 1956, s. 169.

konstytucji faszystowskiej” w kwietniu 1935 roku¹⁶⁶. Co istotne, powyżej opisane deprecjonowanie bazowało na tym, że konstytucja kwietniowa 1935 r. miała charakter nie tylko burżuazyjny, lecz również faszystowski oraz nazistowski (hitlerowski). Tym samym dążono do totalnej kompromitacji przedwojennego porządku ustrojowego RP, zrównując rządy sanacji z rządami Adolfa Hitlera w III Rzeszy;

- wykazanie, zwłaszcza w okresie stalinizacji ustroju w kontekście prac nad Konstytucją PRL, że mimo różnicy form zarówno konstytucja marcowa, jak i kwietniowa opierały się na wspólnej, burżuazyjnej podstawie, czyli wrogiej socjalizmowi i komunizmowi;
- podkreślanie nielegalności konstytucji kwietniowej 1935 r. w celu wykazania nielegalności emigracyjnego rządu RP w Londynie¹⁶⁷. Tym samym próbowano wykazać, że tamtejsze kręgi polityczne nie mają żadnego prawa do realizacji ciągłości istnienia władz państwa polskiego;
- powyższe pokreślenie nielegalności służyło jednocześnie jako dowód tego, że wprowadzany w Polsce od 1944 r. ustrój RP jest oddolny i tym samym demokratyczny, a nie narzucony przez wąski krąg osób, jak to rzekomo uczyniła sanacja;
- na tle skrajnie negatywnej narracji o konstytucji 1935 roku Konstytucja PRL przedstawiana była jako właściwa kontynuatorka najlepszych (antyfeudalnych i „ludowych”) polskich tradycji ustrojowych, na czele z Konstytucją 3 maja 1791 roku¹⁶⁸. Z kolei konstytucję kwietniową przedstawiano jako zaprzeczenie tych najlepszych tradycji¹⁶⁹;
- na gruncie marksistowsko-leninowsko-stalinowskiej nauki o państwie i prawie konstytucja kwietniowa 1935 roku pełniła funkcję przykładu w ramach argumentacji i narracji o tzw. fikcyjności konstytucji państw burżuazyjnych.

¹⁶⁶ Ibidem, s. 169–170; R. Klimowiecki, *Polskie prawo państwowe. Część I*, Łódź–Warszawa 1955, s. 17.

¹⁶⁷ P. Borecki, *Tworzenie Konstytucji PRL*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2008, t. 60, nr 1, s. 164–165.

¹⁶⁸ P. Hoffman, *O to walczyły pokolenia*, [w:] *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór materiałów*, Warszawa, 1953, s. 43.

¹⁶⁹ F. Fiedler, *Znaczenie Konstytucji 3 Maja*, wydanie drugie, Łódź, 1946, s. 42.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych, Akta Franciszka Fiedlera, Referaty, stenogramy, wykłady:
Andrzeja Burdy, Stefana Rozmaryna o konstytucji, sygn. 2/1374/0/-/259/054.
Maszynopis wykładu Andrzeja Burdy pt. *Istota Konstytucji*.
Archiwum Akt Nowych, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny
w Warszawie, sygn. XI A/132, Pismo do Bolesława Bieruta z dnia 12 stycznia 1952 roku
AAN, PZPR. KC w Warszawie, sygn. XI A/132, Tezy z dnia 19 I 1952 roku do dyskusji
na konferencji teoretycznej nad projektem nowej konstytucji.
AAN, PZPR. KC w Warszawie, sygn. 237/V/109, Wstęp przygotowany przez Towarzysza Fiedlera.

Zbiory dokumentów

„Archiwum Ruchu Robotniczego” 1975, Warszawa 1975.
Dyskusja sejmowa o Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 18–22 lipca 1952 roku
(stenogram), Warszawa 1952.
Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945: wybór
materiałów źródłowych. T. 4. Działalność aparatu polityczno-wychowawczego, Warszawa
1963.
Pod rządami bezprawia i terroru: konstytucje, sejmy i wybory w Polsce przedwrześniowej:
materiały i dokumenty, red. Aleksander Litwin, Felicja Kalicka, Maksymilian Minkowski,
Warszawa 1952.
Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942–1948, red. Marian Malinowski,
Warszawa 1984.
Publicystyka konspiracyjna PPR 1942–1945. Wybór artykułów. Tom drugi, 1943, Warszawa 1964.
Publicystyka Związku Patriotów Polskich 1943–1944. Wybór, Warszawa 1967.
Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej. Zbiór
dokumentów, red. Stefania Stanisławska, Warszawa 1965.
Wizja programowa Polski Ludowej. Dokumenty i materiały 1942–1948, Warszawa 1979.
W dziesiątą rocznicę powstania Polskiej Partii Robotniczej (materiały i dokumenty). Styczeń–
grudzień 1948 roku, zebr. Władysław Góra, Edwarda Markowa, Warszawa 1952.

Artykuły i książki

Barcikowski Wacław, *Ideologiczne podstawy współczesnego samorządu*, „Państwo i Prawo”
1948, z. 7, s. 3–13.
Barcikowski Wacław, *O projekcie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1952.
Berman Jakub, *O bazie i nadbudowie w świetle prac Józefa Stalina o językoznawstwie*,
„Państwo i Prawo” 1951, z. 1, s. 3–12

- Bierut Bolesław, *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Przemówienie na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 18 lipca 1952 roku*, „Nowe Drogi” 1952, nr 7, s. 3–18.
- Bierut Bolesław, *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1956.
- Borecki Paweł, *Tworzenie Konstytucji PRL*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2008, t. 60, nr 1, s. 163–180.
- Chajn Leon, *Demokratyzacja życia polskiego w świetle ustawy i dekretów wydanych przez P.K.W.N.*, [w:] tegoż, *Trzy lata demokratyzacji prawa i wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 1947, s. 15–22.
- Chajn Leon, *Istota Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1952.
- Cimek Henryk, *KPP wobec konstytucji kwietniowej i ordynacji wyborczej z lipca 1935 roku*, [w:] *Lewica społeczna w Polsce wobec konstytucji kwietniowej 1935 roku Materiały sesji naukowej Instytutu Historii Ruchu Robotniczego ANS PZPR oraz Instytutu Historii Państwa i Prawa PAN*, Warszawa 17 IV 1985 roku, red. nauk Henryk Cimek, Warszawa 1986, s. 154–164.
- Działocha Kazimierz, Trzciński Janusz, *Zagadnienie obowiązywania konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944–1952*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977.
- Ehrlich Stanisław, *Następstwa przewrotu majowego*, Lublin 1945.
- Fenichel Zygmunt, *Nieuchylone a jednak nieobowiązujące ustawy*, „Państwo i Prawo” 1947, z. 1, s. 42–54.
- Fiedler Franciszek, *W sprawie granic wschodnich*, Łódź 1946.
- Fiedler Franciszek, *Za waszą i naszą wolność*, Łódź 1945.
- Fiedler Franciszek, *Znaczenie Konstytucji 3 Maja*, wydanie drugie, Łódź 1946.
- Gomułka Władysław, *Pamiętniki. Tom II*, red. Andrzej Werblan, Warszawa 1994.
- Gomułka Władysław, Cyrankiewicz Józef, *Obóz demokratyczny odniósł zwycięstwo. Przemówienia na zebraniu aktywu PPR i PPS w Warszawie dn. 6 lipca 1946*, Warszawa 1946.
- Gontarczyk Piotr, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa 2017.
- Górski J., *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – wyraz suwerenności narodu polskiego*, „Nowe Drogi” 1952, nr 3, s. 89–98.
- Granias Romana, *O naszej Konstytucji*, Warszawa 1952.
- Grosfeld Leon, *Państwo przedwrześniowe w służbie monopoli kapitalistycznych*, Warszawa 1951.
- Grzybowski Konstanty, *Polskie prawo państwowe*, Kraków 1951.
- Grzybowski Konstanty, *Polskie prawo polityczne*, Kraków 1947.
- Grzybowski Konstanty, *Ustrój Polski współczesnej 1944–1948*, Kraków 1948.
- Grzybowski Konstanty, *Ustrój polityczny Polski*, [w:] *Zarys historyczno-polityczny I-go rządu demokratycznego w Polsce 1944–1946*, w opracowaniu K. Grzybowskiego, Warszawa 1947.
- Gwiżdż Andrzej, *Burżuazyjno-obszarnicza Konstytucja z 1921 roku w praktyce*, Warszawa 1956.
- Hoffman Paweł, *O to walczyły pokolenia*, [w:] *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór materiałów*, Warszawa 1953.

- Iserles Ignacy, *Istota ustroju demokracji ludowej w świetle Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Nowe Prawo” 1952, nr 10, s. 5–15.
- Jabłoński Henryk, *Konstytucje Polskie*, „Państwo i Prawo” 1952, z. 3, s. 367–405.
- Jędrzychowski Stefan, *Konstytucja wyzwolonego narodu*, [w:] *Z problemów Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór artykułów. Materiały dla prelegentów*, t. 12, Warszawa 1952, s. 35–41.
- Jędrzychowski Stefan, *Konstytucje Polski przedwrześniowej*, „Nowe Drogi: czasopismo społeczno-polityczne” 1951, nr 5, s. 23–53.
- Jędrzychowski Stefan, *Kulisy nowego rządu*, nr 24, [w:] *Publicystyka Związku Patriotów Polskich 1943–1944*, wyb., wstęp i oprac. Wacław Poterański, Maria Wilusz, Warszawa 1967.
- Kania Rafał, *Prawo w służbie ideologii. Myśl polityczna komunistów polskich i prawo stanowione od Manifestu PKWN do wyborów do Sejmu Ustawodawczego*, Warszawa 2023.
- Kersten Krystyna, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Poznań 1990.
- Klimowiecki Romuald, *Polskie prawo państwowe. Część I*, Łódź–Warszawa 1955.
- Kołomejczyk Norbert, *PPR 1944–1945 (Studia nad rozwojem organizacji partii)*, Warszawa 1965.
- Kołomejczyk Norbert, Malinowski Marian, *Polska Partia Robotnicza 1942–1948*, Warszawa 1986.
- Kowalski Józef, *Komunistyczna Partia Polski 1935–1938. Studium historyczne*, Warszawa 1975.
- Lider Julian, Śluczański Edward, *Nasza Konstytucja: materiały pomocnicze do nauki o konstytucji dla szkoły ogólnokształcącej*, wyd. 4, Warszawa 1954.
- Łapicki Borys, *Rząd londyński w świetle prawa*, „Państwo i Prawo” 1947, z. 4, s. 3–10.
- Marcinkiewicz Marta, *O konstytucji kwietniowej raz jeszcze*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2018, nr 1(31).
- Muszkat Marian, *Projekt Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – nowy akt oskarżenia faszyzmu*, „Państwo i Prawo” 1952, z. 4, s. 563–574.
- Nazarewicz Ryszard, *Spór o konstytucję Polski w latach drugiej wojny światowej*, [w:] *Lewica społeczna w Polsce wobec konstytucji kwietniowej 1935 roku Materiały sesji naukowej Instytutu Historii Ruchu Robotniczego ANS PZPR oraz Instytutu Historii Państwa i Prawa PAN*, Warszawa 17 IV 1985 roku, red. nauk. Henryk Cimek, Warszawa 1986, s. 95–122.
- Ochab Edward, *Oświadczenie w imieniu Klubu Polskiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, [w:] *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór materiałów*, Warszawa 1953.
- Ostrowski Łukasz., *Obrońcy wyzysku i przywileju (Z dziejów hierarchii kościelnej w Polsce)*, „Nowe Drogi” 1953, nr 7, s. 84–96.
- Peretiatkowicz Antoni, *Kodeks polityczny: Konstytucja Lutowa i ważniejsze ustawy polityczne uzupełnione statutem Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Poznań 1946.
- Peretiatkowicz Antoni, *Kodeks polityczny: Konstytucja Lutowa i ważniejsze ustawy polityczne uzupełnione statutem Organizacji Narodów Zjednoczonych*, wyd. drugie, uzupełnione, Poznań 1947.
- Peretiatkowicz Antoni, *Konstytucja Marcowa a Konstytucja Ludowa*, „Państwo i Prawo” 1947, z. 11.

- Podlaski Henryk, Auscaler Gustaw, Jaroszyński Maurycy, Seidler Grzegorz Leopold, Wróblewski Jerzy, *Praworządność ludowa w świetle Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Państwo i Prawo” 1953, z. 8–9, s. 226–253.
- Przygoński Antoni, *PPR w walce o koncepcję ustrojową przyszłej Polski i o utworzenie ludowo-demokratycznej reprezentacji narodu (marzec–grudzień 1943)*, Warszawa 1961.
- Rozmaryn Stefan, *Konstytucje socjalistyczne a konstytucje burżuazyjne*, „Nowe Drogi” 1951, nr 6, s. 64–84.
- Rozmaryn Stefan, *O niektórych zagadnieniach ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Państwo i Prawo” 1952, z. 10, s. 418–450.
- Rozmaryn Stefan, *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1949.
- Rozmaryn Stefan, *Ustawa Zasadnicza Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Państwo i Prawo” 1952, z. 2, s. 204–226.
- Rozmaryn Stefan, *W jakim zakresie obowiązuje dziś Konstytucja z 17 marca 1921 roku*, „Państwo i Prawo” 1948, z. 1.
- Rybacka Zofia, *Na marginesie pięćdziesięciolecia PSL*, „Nowe Drogi” 1947, nr 1, s. 100–117.
- Rybicki Marian, *Rady narodowe – terenowe organy władzy*, [w:] *Z problemów Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór artykułów. Materiały dla prelegentów*, t. 12, Warszawa 1952.
- Seidler Grzegorz Leopold, *Władza ustawodawcza i wykonawcza w polskich konstrukcjach ustrojowych 1917–1947*, Kraków 1948.
- Schayer Wacław, *Konstytucja prawdziwej wolności*, Warszawa 1952.
- Sierocki Tadeusz, *Kształtowanie modelu państwa ludowo-demokratycznego. Koncepcje PPR i PPS 1944–1948*, [w:] *Wizje socjalizmu w Polsce do roku 1948*, pod red. Jana Tomickiego, Warszawa 1987.
- Sikora Józef, *Reakcyjny kler – jedna z sił faszystacji Polski przedwrześniowej*, „Nowe Drogi” 1952, nr 12, s. 107–121.
- Skobelski Robert, *Przebieg ogólnonarodowej dyskusji nad projektem konstytucji PRL w 1952 roku na ziemiach zachodnich i północnych Polski*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2001, t. 3, 189–201.
- Spalek Robert, *Na licencji Moskwy. Wokół Gomułki, Bermana i innych 1943–1970*, Warszawa 2020.
- Turlejska Maria, *Spór o Polskę. Szkice historyczne*, Warszawa 1981.
- Werfel Roman, *Trzy klęski reakcji polskiej: Na marginesie procesu grupy szpiegowsko-dywersyjnej Tatara, Kirchmayera i innych*, Warszawa 1951.
- Wojas Paweł, *Praca jest prawem, obowiązkiem i sprawą honoru każdego obywatela*, [w:] *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór materiałów*, Warszawa 1953.
- Wojtacki Maciej, *Prace parlamentarne nad reformą prawa wyborczego w Sejmie III kadencji (1930–1935)*, „Studia Wyborcze” 2020, t. 29, 55–83

Zaporowski Zbigniew, *Komunistyczna Partia Polski wobec parlamentaryzmu (1918–1938)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia” 1985, vol. 40, s. 173–194

Zwierzchowski Eugeniusz, *Polityczny proces kształtowania ustroju Polski Ludowej 1944–1952*, Katowice 1981.

► STRESZCZENIE

Konstytucja kwietniowa z 1935 roku w politycznych narracjach i nauce w pierwszych latach Polski Ludowej

Głównym celem artykułu jest analiza obrazu konstytucji kwietniowej 1935 roku w narracjach politycznych i nauce prawa w pierwszych latach Polski Ludowej. Analiza tych procesów została przeprowadzona głównie w oparciu o komunistyczno-socjalistyczną prasę, dokumenty polityczno-programowe, akty prawne oraz publikacje naukowe Polski Ludowej do 1956 roku. W ramach tego ustalono, że polityczne oraz intelektualne źródła niechęci, a następnie odrzucenie konstytucji kwietniowej przez polskich komunistów były związane z działalnością Komunistycznej Partii Polski oraz Polskiej Partii Robotniczej wobec tego aktu prawnego – oczywiście w związku z sytuacją Polski w czasie drugiej wojny światowej.

W artykule wykazano również, że narracja o konstytucji kwietniowej 1935 roku ówczesnych władz państwa polskiego (Polski Ludowej) po 1944 roku oraz osób z nią związanych miała na celu deprecjonowanie przedwojennego ustroju państwa polskiego, np. poprzez wskazanie, że ustrój II RP ulegał stopniowej degradacji, zwłaszcza w latach 1926–1935, co było związane z początkiem rzekomego procesu faszyzacji ustroju Polski.

Jednak najważniejsze z politycznego punktu widzenia było podkreślanie nielegalności konstytucji kwietniowej 1935 roku w celu wykazania nielegalności emigracyjnego rządu RP w Londynie. Tym samym próbowano udowodnić, że tamtejsze kręgi polityczne nie mają żadnego prawa do realizacji ciągłości istnienia władz państwa polskiego. Ponadto w czasie prac nad Konstytucją PRL z 1952 roku dowodzono, że mimo różnicy form zarówno konstytucja marcowa z 1921 roku, jak i kwietniowa z 1935 roku opierały się na wspólnej, burżuazyjnej podstawie, czyli wrogiej socjalizmowi i komunizmowi.

Propaganda komunistyczna argumentowała również, że wprowadzany w Polsce od 1944 roku ustrój RP jest oddolny i tym samym demokratyczny, a nie narzucony przez wąski krąg osób, jak to uczyniły władze sanacyjne od 1926 roku. Na koniec należy zauważyć, że na gruncie marksistowsko-leninowsko-stalinowskiej nauki o państwie i prawie konstytucja kwietniowa 1935 roku pełniła funkcję przykładu w ramach argumentacji i narracji o tzw. fikcyjności konstytucji państw burżuazyjnych.

► SUMMARY

**The April Constitution of Poland of 1935
in Political Narratives and in Science in the Early Years of the People's Poland**

The main objective of the article is to analyze the image of the April Constitution of 1935 in political narratives and legal science in the early years of the People's Republic of Poland. The analysis of these processes was conducted mainly based on the communist-socialist press, political-programmatic documents, legal acts, and scientific publications of the People's Republic of Poland up to 1956. As part of this, it was established that the political and intellectual sources of hostility, and subsequently the rejection of the April Constitution by Polish communists, were related to the activities of the Communist Party of Poland and the Polish Workers' Party towards this legal act. Of course, in connection with the situation in Poland during World War II.

On the other hand, the article demonstrated that the narrative about the April Constitution of 1935 by the then authorities of the Polish state (People's Poland) after 1944 and those associated with it aimed to depreciate the pre-war Polish state system (e.g. by indicating that the system of the Second Polish Republic was gradually degrading, especially in the years 1926–1935, which was linked to the beginning of the alleged process of fascization of the Polish system).

However, what was the most important aspect, from a political point of view, was emphasizing the illegality of the April Constitution of 1935 in order to demonstrate the illegality of the Polish government-in-exile in London. Thus, it was attempted to demonstrate that the political circles there had no right to maintain the continuity of the existence of the Polish state authorities. Moreover, during the work on the 1952 PRL Constitution, it was argued that despite the differences in form, both the March Constitution of 1921 and the April Constitution of 1935 were based on a common bourgeois foundation, which was hostile to socialism and communism.

Communist propaganda also argued that the system being introduced in Poland since 1944 was grassroots and thus democratic, rather than imposed by a narrow circle of individuals, as the Sanation authorities had done since 1926. Finally, it should be noted that within the framework of Marxist-Leninist-Stalinist doctrine on the state and law, the April Constitution of 1935 served as an example in the argumentation and narrative about the so-called fictitiousness of the constitutions of bourgeois states.